

УДК 331.25(477)

К. П. Черненко,

к. е. н., доцент (б. в. з.) кафедри фінансів і кредиту,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ

К. Chernenok,

cand. sc. (econ.), assoc. prof. of the department of finance and credit, Petro Mohyla Black Sea State University

INFLUENCE OF SOCIAL-DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE PENSION SYSTEM EFFICIENCY IN EUROPE

Здійснено аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи дослідження, зокрема логічний — для узагальнення міжнародного досвіду розвитку пенсійних систем; детермінованого (факторного) аналізу — для визначення факторів, що впливають на ефективність пенсійних систем; системно-структурного аналізу — для визначення закономірностей і тенденцій розвитку пенсійних систем. Проведене дослідження дало змогу виявити сучасні тенденції в розвитку соціально-демографічних процесів та їх вплив на ефективність пенсійних систем європейських країн. Це дозволило довести, що на сучасному етапі найбільш ефективними є пенсійні системи, які побудовані за принципом багаторівневості, а також необхідність зростання ролі накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні. Отримані результати дослідження можуть бути використані при формуванні програм соціально-економічного розвитку держави в частині удосконалення національної системи пенсійного забезпечення з урахуванням досвіду європейських країн.

The influence of social-demographic factors on the pension system efficiency in Europe is analysed. In research author used general scientific methods, including logical — to summarize the international experience of pension systems development; deterministic (factor) analysis — to determine the factors that affect the efficiency of the pension system; system-structural analysis — to determine the patterns and trends of pension systems development. The research made it possible to identify the current trends in the development of socio-demographic processes and their impact on the pension systems effectiveness in Europe. It proves that multilevel pension systems with accumulative components are the most effective at this stage. The findings of the article can be used in the formation of socio-economic development in terms of improvement of the national pension system based on the experience of European countries.

Ключові слова: пенсійна система, розподільчий принцип, демографічна ситуація, демографічне навантаження, пенсійний вік.

Key words: pension system, distributional principle, demographic situation, demographic pressure, pension age.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз структури національних пенсійних систем європейських країн свідчить, що в кожній країні зазначеної групи існують державні пенсійні програми, засновані на розподільчому принципі фінансування, головна мета яких не допустити збідніння людей після настання пенсійного віку. Особи, які мали низький рівень доходу протягом трудового життя, зазвичай, отримують пенсію лише з даного компонента пенсійної системи. Ефективність розподільчого компонента пенсійної системи найбільшим чином залежить від співвідношення між кількістю платників внесків та пенсіонерів, оскільки фінансування пенсій відбувається за рахунок внесків у пенсійних фонд у поточному періоді, тож вплив соціально-демографічних факторів є визначальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем і перспектив розвитку сучасних пенсійних систем, впливу соціально-демографічних факторів на пенсійні системи присвячували свої праці як вітчизняні вчені: І.Ф. Гнибіденко [1], Е.М. Лібанова [2], Л.Г. Ткаченко [3], так і зарубіжні дослідники: А. Бруджіавіні, Ф. Пераккі [4] та ін. Втім, необхідність постійного вдосконалення пенсійних систем в умовах нових демографічних викликів зумовлює актуальність подальшого опрацювання теоретичних засад розвитку національних систем пенсійного забезпечення, зокрема аналіз впливу соціально-демографічних факторів на їх ефективність.

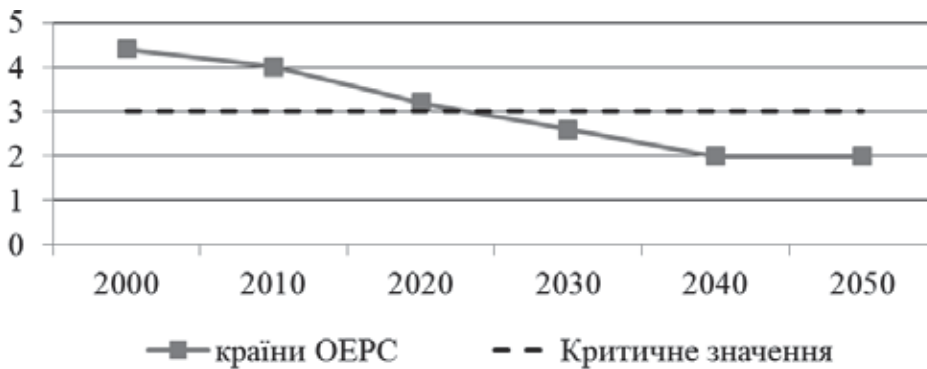

Рис. 1. Коефіцієнт демографічної підтримки, країни ОЕСР

Джерело. Складено за даними Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [5].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проаналізувати вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У переважній більшості європейських країн (на основі узагальнення статистичних даних 24 країн) існують схеми розподільчого характеру, які відносять до першого рівня систем пенсійного забезпечення. Основними формами реалізації даного компонента є базові, цільові та мінімальні пенсії. Так, наприклад, базова пенсія передбачає однаковий розмір виплат для всіх пенсіонерів. Найбільш поширеною практикою базових пенсій є в групі економічно високорозвинених країн — Великобританія, Данія, Люксембург, а також в деяких східноєвропейських країнах — Естонія, Литва, Хорватія, Чеська Республіка. На відміну від базових, цільові пенсії забезпечують більш високі виплати менш забезпеченим пенсіонерам і знижені для більш заможних. В міжнародній практиці по-різному визначається залежність розміру цільової пенсії від доходу пенсіонера. Розмір такої пенсії може залежати від рівня пенсійних виплат, які отримує пенсіонер або враховувати також інші види доходу пенсіонера та активи, що йому належать. Мінімальні пенсії, так само як і базові, мають забезпечити пенсійний дохід не нижче певного рівня, проте, мають характер дохідно-орієнтованого пенсійного забезпечення. Тобто для отримання такої пенсії необхідно сплачувати відрахування на потреби пенсійного забезпечення протягом визначеної кількості років. Отже, незважаючи на різницю у формах реалізації розподільчого компонента пенсійного забезпечення, більшість європейських країн використовує інструменти, що забезпечують підтримку осіб похилого віку на базовому рівні.

Оскільки визначення ефективності системи пенсійного забезпечення, що функціонує за розподільчим принципом, ґрунтується на співвідношенні між тими, то сплачує внески та отримує пенсію, основою для визначення даного співвідношення є вікова структура населення країни, а саме кількість населення працездатного та пенсійного віку. Саме тому характеристику впливу соціально-демографічних факторів на ефективність розподільчого компонента пенсійної системи доцільно розпочати з аналізу демографічної ситуації.

Демографічна ситуація характеризує особливості відтворення населення за основними процесами, у тому числі за віковою структурою. Вплив демографічного фактору на ефективність пенсійної системи можна охарактеризувати через такі показники: коефіцієнт демографічної підтримки осіб похилого віку (старше 65 р.), середня тривалість життя при народженні, тривалість життя у пенсійному періоді.

Тож, аналізуючи вплив демографічного фактору, слід зазначити, що сучасний тип відтворення населення обумовлений соціально-економічним розвитком і характеризується зменшенням рівня народжуваності, а також рівня смертності, збільшенням середньої тривалості життя, що призводить до збільшення частки осіб похилого віку в загальній структурі населення. Висновок про "старіння нації" як довгострокову перспективу для країн Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (більшість членів якої — європейські країни) підтверджується прогнозними даними про співвідношення населення працездатного віку до населення у віці старше за працездатний (коефіцієнт демографічної підтримки) (рис. 1).

Більшість вчених, аналізуючи питання критичного значення коефіцієнта підтримки в демографічному контексті, приходять до висновку, що оптимальним співвідношенням є 1 до 3 [6, с. 77; 7, с. 15; 8, с. 19]. Виходячи з цього, коефіцієнт демографічної підтримки в зазначених країнах досягне критичного рівня вже в короткостроковому періоді (рис. 1), тож, роль компонентів пенсійних систем, заснованих на розподільчому принципі фінансування, має зменшуватись. Необхідною є подальша диверсифікація пенсійних систем з використанням накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні, що дозволяє вирішувати не лише соціальні питання, але й використовувати пенсійні активи в якості інвестиційних ресурсів.

Варто зазначити, що для європейських країн характерний високий пенсійний вік (у середньому близько 65 р. для чоловіків та 64 р. для жінок [5]). У деяких країнах проводять реформи для його подальшого підвищення або заплановано це здійснити поступово в середньо- та довгостроковому періоді (наприклад, Велика Британія, Данія, Німеччина, Угорщина, Чеська Республіка). Втім, зменшення негативного впливу демографічного чинника можливе не лише за рахунок зміни пенсійного віку, а також шляхом підвищення рівня економічної активності населення.

Порівняльний аналіз статистичних даних щодо рівня економічної активності населення в працездатному та передпенсійному віці [4; 5], а також дані щодо тривалості життя та роботи в пенсійному віці, свідчать, що європейські країни мають резерв для підвищення рівня економічної активності населення. Це дає можливість реагувати на збільшення демографічного навантаження, подовжуючи тривалість сплати пенсійних внесків. Оскільки пенсійні системи більшості європейських країн — багаторівневі, це дозволяє регулювати людині вік виходу на пенсію, виходячи з власного бажання та фінансових можливостей. Аналізуючи це явище категоріями мікроекономіки, можна зробити висновок, що європеєць передпенсійного віку, обираючи між годинами дозвілля та роботи, зазвичай, схильний зробити вибір на користь вільного часу. Тобто в даному випадку для людини домінує ефект доходу. Адже людина досягла певного (досить високого) рівня матеріального благополуччя, що дозволяє обирати вільний час замість роботи. Така ситуація здебільшого характерна за умов диверсифікації пенсійних систем і появи можливості обирати між часом виходу на пенсію, та сумою коштів, що виплачуватиметься в якості пенсійного забезпечення.

Окрім того, необхідність подальшого удосконалення пенсійних систем зумовлена зміною стилю життя не лише осіб похилого віку, але й молоді. Так, аналізуючи збільшен-

ня періоду отримання освіти, необхідно відзначити, що більш пізній вихід на ринок праці вилучає студентів, що вирішили продовжити освіту після школи з групи економічно активного населення, а також з числа тих, хто сплачує внески на потреби пенсійного забезпечення. Разом із тим, збільшення періоду отримання освіти є своєрідним інвестиційним проектом, результатом якого мають бути вищий рівень заробітку протягом більш тривалого періоду. Тож, аналізуючи зміну ціннісних орієнтирів, слід відзначити збільшення диференціації населення за рівнем заробітку, що ускладнює фінансування на засадах солідарності поколінь і актуалізує накопичувальний принцип у пенсійному забезпеченні (більш пізній вихід на ринок праці компенсується більш високим рівнем заробітку). Водночас змінюється характер і зміст праці, тож люди, які мають вищу освіту в переважній більшості здатні працювати після настання пенсійного віку, отримуючи додаткове до пенсії джерело заробітку у вигляді заробітної плати.

А втім, для сучасного суспільства, у тому числі й людей похилого віку, характерний більш високий рівень потреб, ніж на початку ХХ ст., коли формувалися солідарні системи пенсійного забезпечення, що засновані на розподільчому принципі фінансування. З кожним роком зростає обсяг товарів та послуг, що споживає середньостатистична людина для підтримки рівня життя. Однак зменшуються можливості накопичення товарів довгострокового користування в період працездатного віку для використання їх на пенсії, адже сьогоденне життя спонукає до систематичного оновлення таких товарів, зменшення строку їх експлуатації, у першу чергу, в результаті морального, а не фізичного старіння.

Проте у межах розподільчого компонента системи пенсійного забезпечення існує можливість забезпечити лише базовий рівень потреб осіб похилого віку. Саме накопичувальні компоненти дозволяють компенсувати втрачений рівень заробітку або, навіть, забезпечити звичайний для людини рівень життя. Тож, для того, щоб після виходу на пенсію люди підтримували той рівень життя, який вони мали протягом років роботи, вкрай важливим є подальше запровадження накопичувальних компонентів, що дозволить індивідуалізувати процес накопичення коштів, а також отримувати інвестиційний прибуток на акумулюваний пенсійний капітал.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи дозволив зробити висновки:

1. Довгостроковий демографічний прогноз для країн Європи свідчить про збільшення частки осіб пенсійного віку в структурі населення. Знизити залежність пенсійних систем від впливу демографічного фактору можливо шляхом подальшої диверсифікації структури національних пенсійних систем. Окрім того, необхідність удосконалення пенсійних систем європейських країн зі зростанням ролі накопичувальних принципів зумовлена не лише підвищенням середньої тривалості, але й рівня життя населення. Це збільшує його активність у процесах накопичення пенсійного капіталу (з'являється бажання та можливість обирати вік виходу на пенсію, прийнятний рівень пенсійних відрахувань та майбутніх пенсійних виплат).

2. Одним із стратегічних напрямів підвищення ефективності розподільчого компонента національних пенсійних систем країн Європи має бути стимулювання підвищення рівня економічної активності населення, зниження популярності дострокового виходу на пенсію, а також активізація механізмів, що дають можливість людині відстрочити вік виходу на пенсію за власним бажанням (з можливістю отримувати вищий рівень пенсії у майбутньому).

Література:

1. Гнибіденко І.Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи України та країнах ЄС / І.Ф. Гнибіденко // Проблеми науки. — 2008. — №4. — С. 30—37.
2. Лібанова Е.М. Пенсійний вік має бути однаковим [Електронний ресурс] / Е.М. Лібанова // Урядовий кур'єр — 2011. — Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/>
3. Ткаченко Л.Г. Вплив демографічних процесів на розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні / Л.Г. Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду України. — 2008. — № 4. — С. 24—28.
4. Burgiavini A. Health status, welfare programs participation and labor force activity in Italy / A. Burgiavini, F. Peracchi; editor David A. Wise. — University of Chicago Press. — September. — 2012. — 48 p.
5. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html
6. Васин С.А. Демографические проблемы повышения пенсионного возраста / С.А. Васин // Современные проблемы пенсионной сферы: комментарии экономистов и демографов. — М., 1997. — Вып. 16. — 1997. — 97 с.
7. Надточій Б.О. Пенсія в Україні [коментар Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"] / Б.О. Надточій, Л.А. Демчук. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 512 с.
8. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения: [учеб. пособие] / Е. Е. Мачульская, Ж. А. Горбачева. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Книжный мир, 2001. — 292 с.

References:

1. Hnybidenko, I. F. (2008), Naukovi pidkhody do reformuvannya pensynoyi systemy Ukrayiny ta krayinakh YeS [Scientific approaches to the reform of the pension system in Ukraine and the EU], Problemy nauky, no. 4, pp. 30—37.
 2. Libanova, E. M. (2011), Pensijnnyy vik maye buty odnakovym [Retirement age must be equal], Uryadovyy kuryer, available online at: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/>
 3. Tkachenko, L. H. (2008), Vplyv demohrafichnykh protsesiv na rozvytok systemy pensynoho zabezpechennya v Ukrayini [The impact of demographic processes on the development of the pension system in Ukraine], Visnyk Pensynoho fondu Ukrayiny, no. 4, pp. 24—28.
 4. Burgiavini, A., Peracchi, F. (2012), Health status, welfare programs participation and labor force activity in Italy, editor David A. Wise, University of Chicago Press, 48 p.
 5. Statystychni dani Orhanizatsiyi Ekonomichnoho Rozvytku i Spivrobotnytstva [Statistical data of the Organisation for Economic Co-operation and Development], available online at: http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html
 6. Vasin, S. A. (1997), Demograficheskie problemyi povysheniya pensionnogo vozrasta [Demographic problems raising the retirement age], Sovremennyye problemyi pensionnoy sferyi: kommentarii ekonomistov i demografov, no. 16, 97 p.
 7. Nadtochiy, B. O. Demchuk, L. A. (2006), Pensiya v Ukrayini. Komentar Zakonu Ukrayiny "Pro zahalnoobov'yazkove derzhavne pensyne strakhuvannya" [Pension in Ukraine. Commentary of the Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance"], Kyiv, Yurinkom Inter, 512 p.
 8. Machul'skaya, E. E. Gorbacheva, Zh. A. (2001), Pravo sotsialnogo obespecheniya [Social Security Law], Moskva, Knizhnyiy mir, 292 p.
- Стаття надійшла до редакції 23.09.2015 р.*